

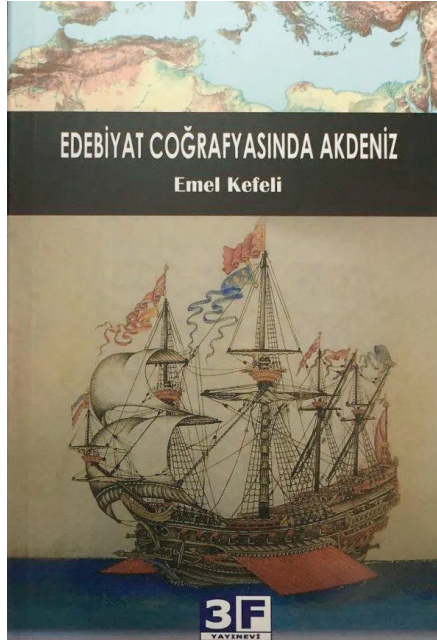
folklor/edebiyat - folklore&literature, 2025; 31(4)-124. Sayı/Issue - Güz/Fall
Prof. Dr. Emel Kefeli Armağanı

Kitap Tanıtımı / Book Review

**Emel Kefeli, *Edebiyat Coğrafyasında Akdeniz*,
İstanbul, 3F Yayınevi, 2006, 243 s.**

ISBN: 9789944997041

Hazal Bozyer*

* Post. Doc., Bologna Üniversitesi Dil, Edebiyat ve Modern Kùltürler Bölümü. Bologna-İtalya/ Post. Doc. Researcher, University of Bologna, Department of Languages, Literatures and Modern Cultures. Bologna-Italy. hazal.bozyer@unibo.it. ORCID ID: 0000-0002-5634-8060

Bir İç Denizin Bereketli Hikâyesi: “Nedir Bu Akdeniz? Binbir Şeyin Hepsı Birden!”¹

Son on yılda edebiyat ve coğrafya gibi iki kapsamlı disiplinin kesişiminde yapılan çalışmalar, mekânın edebi anlatıdaki rolünü yalnızca temsilî değil, aynı zamanda üretken bir unsur olarak kavramsallaştırmaktadır. Bu çerçevede, edebî metinlerin yalnızca belirli mekânları betimlemediği, aynı zamanda bu mekânları inşa ettiği, dönüştürdüğü ve yorumladığı vurgulanır. Özellikle disiplinlerarası yaklaşımlarla beslenen bu alan, tarih, edebiyat, cinsiyet, kentleşme ve ekoloji gibi temalar etrafında genişlemekte, metinlerin coğrafi boyutları dijital ve dijital haritalama yöntemleriyle de analiz edilmektedir.² Son yıllarda bu konudaki yayın sayısında yaşanan artışla birlikte, yapay zeka ve dijital metotların da gelişmesiyle haritalama ve modelleme konusunda oldukça inovatif çalışmalar ortaya konmuştur. Fakat Emel Kefeli’nin *Edebiyat Coğrafyasında Akdeniz* kitabını kaleme aldığı yıllarda bu alan bugünkü kadar geniş kaynaklara sahip değildi. Kefeli, öncü dikkatiyle 2005’te tamamladığı bu kitapta Türk edebiyatındaki “Akdeniz” izleğinin edebî coğrafya olarak nasıl alımlandığı ve tanımlandığı sorusuna bir cevap aramayı vaat etmiştir. Bu sebeple kitap, Akdeniz coğrafyasını salt bir “arka plan” değil, edebî yaratımı şekillendiren etkin bir bileşen olarak ele alır. Ayrıca bu çalışma, edebiyat ve coğrafya arasındaki etkileşimi, mekânın metinle, gözlemle ve deneyimle kurduğu çok yönlü ilişkiyi tartışan, disiplinlerarası yaklaşıma örnek teşkil eden bir incelemedir. 2006’da yayımlanmasına rağmen, hem teorik altyapısı hem de seçilen edebî metinlerin tarihsel ve coğrafi bağlamını yeniden değerlendirme biçimiyle alanında güncelliğini koruyan bir başvuru kaynağı niteliğindedir. Kefeli bu kitabı “Giriş” ve “Ekler” hariç üç ana bölüm üzerine kurgulamıştır. Metodunu giriş bölümünde detaylı biçimde açıklar. Neyi nasıl tasnif ettiğini çalışmanın başında okuyucuyla paylaşır ve aslında kitabı okuyanlar için bir tür giriş haritası sunmuş olur. Bu harita oldukça nettir, kitabın nasıl tasnif edildiği açıkça belirtilir ve okurun zihninde bütüncül bir perspektif oluşturmayı başarır.

Eserin birinci bölümü, “edebiyat coğrafyası” kavramına dair teorik bir çerçeve sunar. Bu bölümde Kefeli; Braudel ve Matvejević gibi düşünürlerden hareketle Akdeniz’i hem tarihsel olarak kavşak noktalarının merkezi, hem de estetik ve zihinsel bir tecrübenin katalizörü olarak konumlandırır. “Akdenizlilik” kavramı bu bağlamda, iklim, topografya ve tarihsel etkileşimlerin bir araya gelerek oluşturduğu, sınırları kesin olmayan, ancak müşterek duyarlılık üreten bir aidiyet şekli olarak okunur. Bu bölüm, edebî temsilde coğrafyanın yalnızca mekân eğil, zaman, kimlik ve düşünme tarzını da şekillendiren belirleyici bir unsur olduğunu ileri sürer. Kefeli’nin metin içinde Fernand Braudel, Predrag Matvejević, Jean-Marie Crouzatier’den yaptığı detaylı atıflar, tarih ile coğrafa arasındaki sürekli etkileşimi kuramsal bir zemine oturtur. Bu bölümün öne çıkan kavramları arasında “melez”, “kimlik”, “çokkültürlülük”, “katmanlılık”, “zenginlik” vardır. Çünkü yazarın da altını çizdiği gibi “Akdeniz kültürleri yalnızca ulusal kültürler değildirler.” (s. 23) Bu kültürleri tanımlayabilmek için de karşılaştırmalı bir perspektife sahip olma zorunluluğunuz vardır. Bu bölümde edebiyatta Akdeniz izlerinin yoğun görsel imgelere sahip olduğu vurgulanır, aynı zamanda mit, doğa, uygarlık, dil çeşitliliği ve kültürlerin kesişme noktası olarak tanımlanan bu iç deniz, bir tür zihinsel kavşaktır.

VII. yüzyıldan itibaren İslamiyet'in Akdeniz'de hızla yayılmasıyla zenginlerin taşıyıcısı olan deniz artık İslamiyet'in hizmetindedir. (s. 27) Emel Kefeli, kitabının bu kısmında İslamiyet'in Akdeniz'deki tarihsel yayılımını ve bunun bölgedeki siyasi dengeleri nasıl dönüştürdüğünü ele alır. Osmanlı'nın İstanbul'u fethiyle başlayan süreçte Akdeniz, Osmanlı deniz gücünün zirveye ulaştığı bir coğrafya hâline gelir. Ancak ticaret yollarının kuzeye kaymasıyla bu egemenlik zamanla kırılmaya başlar. Buna rağmen Kefeli'ye göre Akdeniz, uzun süre boyunca İslam ve Hristiyan uygarlıkları arasında hem temas hem de çatışma alanı olarak önemini korur. Akdenizli kimdir, sorusuna aranacak yanıtta iklimin ve coğrafyanın belirgin özelliklerini göz ardı etmek mümkün değildir. Kefeli, André Siegfried'in *Milletlerin Karakterleri* adlı eserinden yola çıkarak yazın sıcak ve canlı, kışın kısa ve güneşli havasının yanında lodusun gevşetici, poyrazın sertleştirici etkisi gibi iklimsel değişkenlerin, Akdeniz insanının ruh hâline ve toplumsal davranışlarına yansıdığına dikkat çeker. Bu coğrafyada bireycilik, ölçülü sosyal ilişkiler ve çevreye karşı temkinli bir açıklık esastır. Kefeli, Akdeniz insanını ben-merkezli, gözlemci, etkili bir anlatıcı ama aynı zamanda istikrarlı siyasal düzenler kurmada başarısız bir figür olarak çizer. Bu karakter, Latin mirası ile şekillenmiş olup doğayla hem mücadele hem de büyülenme hâlinindedir. (s. 36) Akdenizlilik ve Akdeniz coğrafyası üzerine düşünen ve kalem oynatan isimlerden örneklerle bu kavramı zihnimize bir edebî haritaya yerleştirir yazar. Amin Maalouf'tan Tahar Ben Jelloun'a, Venüs Khoury Ghata'dan Abdellatif Laabi'ye ve Umberto Eco'ya kadar uzanan geniş bir yelpazede "Akdeniz nedir?", "Akdenizli kime denir?" gibi sorulara verilen yanıtlara yer verilir. Siyasi ve etnik dikkatler bu kavramlar konusunda çeşitli fraksiyonlara ayrılıyor gibi görünse de bu düşünsel çeşitliliğin ardında kimliklerin dönüşümünü, çok kültürlü ve melez yapıları ile coşkun bir yaşam anlayışını belirleyen ortak kavramlar yer alır.

Çalışmanın ikinci bölümünde Kefeli, Akdeniz'in Yeni Türk Edebiyatı'ndaki yansımalarını belirli tematik başlıklar altında tasnif eder. Ona göre, Akdeniz öncelikle estetik anlayışı yönlendiren bir "havza medeniyeti" olarak karşımıza çıkar; kültürel etkileşimlerin yoğunlaştığı bu coğrafya, edebî üretimin biçimsel ve tematik yönelimlerini belirleyen bir merkez işlevi görür. İkinci olarak Akdeniz'in duygu ve düşünce tarzlarını etkileyen yapısı ile hayal gücünü yönlendirme gücü vurgulanır. Üçüncü olarak bölge bazı metinlerde bir "sürgün mekânı" olarak ele alınır; kimlik, aidiyet ve yer değiştirme gibi temalar bu bağlamda şekillenir. Son olarak ise Akdeniz, tarihsel olarak korsanlıkla ve deniz aşırı çatışmalarla ilişkilendirilerek bir mücadele sahnesi ve tehdit alanı olarak yorumlanır. Kefeli'nin bu tasnifi, Akdeniz'in Yeni Türk Edebiyatı'ndaki çok katmanlı temsillerini kavramsallaştırmak adına önemli bir kuramsal çerçeve sunar. Bu sınıflandırma, yazarın coğrafyayı sabit bir mekân olarak değil, edebî tahayyülü şekillendiren devingen bir unsur olarak gördüğüne işaret eder. Kefeli bu bölümde mekânı yazarın bakış açısına göre değişen, siyasallaşabilen, duygusal kategoriler taşıma potansiyeli yüksek bir öğe olarak sunar. Bu çerçeve, Akdeniz'in edebî üretim için salt bir tematik kaynak değil, aynı zamanda düşünme ve ifade tarzını da yönlendiren bir coğrafya olduğunu ortaya koyar.

Emel Kefeli, estetik anlayışını yönlendiren çalışmalarda Tanzimat döneminin Latin kaynaklarına olan özel dikkatine eğilir. Nitekim daima Fransız edebiyatının örnek alınıp onun da kaynakları olan Yunan ve Latin klasiklerine dönülmemesi edebiyat tarihçilerinin önünde bir sorun olarak durmaktadır. Bunun için genel bir çerçeve çizen yazar bu ilginin yansımala-

rını örneklerle ele alır. Osmanlı’da Tanzimat’tan itibaren Eski Yunan ve Latin kültürüne yönelik ilgi, Yusuf Kamil Paşa’nın *Télémaque* (1862) çevirisiyle artmış; Şemsettin Sami’nin *Esatir-i* (1879) ve *Kamusü’l-A’lâm*’daki (1889/1899) mitolojik maddeleri, Ebüzziya Tevfik’in *Ezop* (1884/ 1885) biyografisi, Mehmet Arif’in yazıları, Münif Paşa’nın *Muhaverat-ı Hikemiye*’si (1859), Nabizade Nazım’ın *Esatir-i* (1894), Mehmed Rauf’un *Yunan-ı Kadim Tarih-i Edebiyatı* (1911), Halid Ziya’nın *Yunan Tarih-i Edebiyatı* (1915) ve Mehmet Tevfik Paşa’nın *Esatir-i Yunaniyan*’ı (1916) bu yönelimi beslemiştir. Abdülhak Hamid’in *Sardanapal* (1908) adlı piyesinde bu ilgi Asurlulara kadar genişler. Grek ve Latin mitolojisi edebî duyuş tarzını şekillendiren önemli kaynaklar hâline gelirken, Nev-Yunanilik akımıyla bu yönelim estetik bir programa dönüşür. Osmanlı edebiyat tartışmalarında zaman zaman temel mesele hâline gelen “Klasikler tartışması” ekseninde Ahmet Midhat Efendi Avrupa’yı anlamak için antik kaynaklara yönelmeyi savunur, Cenap Şahabettin ise doğrudan Euripides ve Sophokles gibi asıl kaynaklardan başlanması gerektiğini belirtir. Bu tartışmalar Yakup Kadri ve Yahya Kemal’in Nev-Yunanilik anlayışında somutlaşır. Osmanlı entelektüelleri arasındaki “model arayışı”, modern Türk edebiyatının temel tartışmalarını belirleyen başlıca eksenlerden biri olmuştur. Yahya Kemal ve Yakup Kadri’de ifadesini bulan “Nev-Yunanilik” düşüncesinin temelinde, yalnızca Avrupa’ya yönelmekle yetinmeyen; onun da kökenlerine, yani Antik Yunan’a uzanma arzusu yer alır. Bu arayış, aynı zamanda Türkçenin “beyaz lisan” olarak yeniden konumlandırıldığı bir kültürel alanın da başlangıcını işaret eder. Emel Kefeli, Yahya Kemal’in Platon’a ait “Biz medeniler, Akdeniz etrafında bir havuzun kenarlarındaki kurbağalar gibiyiz” sözünü benimsediğini vurgular ve şairin kendisini hem coğrafya hem de medeniyet bakımından Yunanlıların varisi olarak gördüğüne dikkat çeker. Kitapta Nev-Yunanilik, özellikle milliyetçilik ve dil tartışmaları bağlamında edebiyatımıza yansıyan bir yönelim olarak ele alınır.

Yakup Kadri, 1913’te *Peyam* gazetesinde yayımladığı yazısında Homeros’u insanlık tarihinin en büyük ustası ve Batı medeniyetinin temeli olarak tanımlar. Anatole France’ın *Sur la Pierre Blanche* [Beyaz Taş Üzerinde] adlı eserinden etkilenecek Eski Yunan mitolojisine yönelir; “Siyah Saçlı Yabancı ile Berrak Gözlü Genç Kızın Sözleri” ve *Erenlerin Bağından* gibi metinlerinde Nev-Yunanilik düşüncesini işler. Aynı yıllarda Paris’ten dönen Yahya Kemal’in Grek-Latin medeniyetine duyduğu ilgiyle birlikte bu yönelim, Batı kültürünün kökenlerine yönelik bilinçli bir arayışa dönüşür. Emel Kefeli, bu tür tarihsel ve kültürel etkileşimleri Yakup Kadri’nin Anatole France üzerinden klasik kültüre yönelmesi gibi örneklerle ele alarak karşılaştırmalı perspektifini oldukça etkili bir biçimde kullanır; böylece Akdenizlilik düşüncesinin yalnızca coğrafi değil, aynı zamanda entelektüel bir süreklilik içinde nasıl inşa edildiğini göstermiştir. Kefeli, karşılaştırmalı bir perspektif sunarken Yakup Kadri’nin *Nur Baba* (1922) romanını da ele alır. Romanda, Euripides’in *Bacchantes* adlı tragedyasına özgü motiflerin, özellikle de Bacchus ayinlerinin coşkulu ve bedensel temsillerinin izlerinin fark edildiğine dikkat çeker. Bu mitolojik çağrışımlar, Osmanlı son döneminin tasavvufi yapıları ve bohem yaşam tarzlarıyla iç içe geçerek farklı bir kültür ve din bağlamında yeniden yorumlanır. Kefeli’ye göre bu aşk ve haz coğrafyası, hem Akdenizli duyarlılığın hem de doğa ve beden üzerinden kurulan eski-yeni çatışmasının izdüşümüdür.

Yazar, özellikle Homeros'un etkisine dikkat çekerken yalnızca Yahya Kemal ve Yakup Kadri'yi değil, aynı zamanda yazılarını milliyetçi söylemle şekillendiren Ömer Seyfettin ve Yusuf Akçura'yı da ele alır; bu isimlerin Nev-Yunanilik ile yurtçuluk/milliyetçilik fikrini birlikte düşündüklerini belirtir. Kitapta üzerinde durulan bir diğer önemli tema ise "sürgünlük"tür. Coğrafi konumuyla Akdeniz, düşünsel sürgünler için âdeta sığınak ve yazınsal arka plan hâline gelmiştir. Namık Kemal'in Magosa günlerinden Ahmet Midhat'ın Rodos yıllarına, Ziya Gökalp'ın Mondros ve Malta sürgünlerinden Süleyman Nazif'in Malta'daki hatıralarına kadar, Türk edebiyatının pek çok kanonik figürü Akdeniz coğrafyasında sürgünlüğü deneyimlemiştir. Bu iç deniz, söz konusu yazarların mektuplarında ve hatıratlarında iz bırakan, doğayı betimlemeye ve ardından bireysel ruh hâllerini yansıtmaya imkân veren zengin bir anlatı alanı oluşturur. Özellikle bu metinlerde, coğrafyanın ruh hâlleri üzerindeki etkisinin yanı sıra, "yerinden edilmişlik" duygusunun da belirleyici olduğu görülür. Ziya Gökalp ve Süleyman Nazif örneklerinde olduğu gibi, Akdeniz bazen milliyetçilik düşüncesini daha da pekiştiren bir coğrafyaya dönüşür.

Kitapta ele alınan diğer önemli mesele "duyuş tarzı"dır. Yazarın özellikle vurguladığı nokta, Akdeniz'in yalnızca estetik ya da olumlu duyguları değil, aynı zamanda ideolojik duygu kategorilerini de harekete geçiren bir alan olduğudur. Örneğin, Emin Bülend Serdaroğlu'nun "Kin" şiirinde Akdeniz, milliyetçi öfkenin taşıyıcısı olarak karşımıza çıkarken; Salih Zeki Atay'ın "Persefon" şiirinde aynı coğrafya mitolojik göndermeler aracılığıyla kurulan simgesel evrenin parçası hâline gelir. Temsil biçimleri farklı olsa da her iki şiirde de ortak izlek Akdeniz'dir. Necmettin Halil Onan ve Arif Nihat Asya gibi isimler de milliyetçi söylemi güçlendiren şiirleriyle bu çerçevede ele alınır. Böylece Nev-Yunanilik ile milliyetçilik, bu edebî zeminde iç içe geçmiş bir şiirsel yönelim olarak belirginleşir. Ayrıca Fazıl Hüsnü Dağlarca'dan İbrahim Zeki Burdurlu'ya uzanan geniş şiir yelpazesi, kitabın kaynak çeşitliliği ve perspektif genişliğini açıkça ortaya koyar. Akdeniz duyarlılığının izleri Halide Edip'in metinlerinde de belirgindir. Venedik'ten Hindistan'a uzanan geniş hayat coğrafyasının şekillendirdiği duyuş tarzında, Akdeniz önemli yer tutar. Osmanlı kültürünü Doğu Roma kültürü olarak niteleyen Halide Edip (s. 118) için Akdeniz "kimlik" taşıyıcısıdır, nitekim ona göre "bizim hars ve iklimimiz Akdeniz'dir." (s.115) Tanpınar'ın metinlerinde de bir duyuş alanı olarak ortaya çıkan Akdeniz, *Huzur*'un satır aralarından *Kerkük Hatıraları*'na kadar birçok alanda kendini gösterir. Şiirlerindeki renk ve sembollerin kullanımında Akdeniz esintilerini bulmak güç değildir. Korsanlık bahsindeyse yazar özellikle Osmanlı hizmetindeki Turgut Reis, Oruç Reis ve Hızır Reis gibi denizcilerin maceraları etrafında, kahramanlık merkezli standart bir şablonla işlenen anlatılardansa, Ahmet Midhat'ın *Hasan Mellah yahut Sır İçinde Esrar* adlı romanını, korsanlığın dönemin bir mesleği olarak ele alınmasına dikkat çekerek coğrafi gözlemleri ve 'harita okuma' bilincini öncelemesi bakımından diğer örneklerden ayırır. Ayrıca Abdullah Ziya Kozanoğlu ve Enis Behiç Koryürek'in eserlerinde "Türk korsanı"nın nasıl inşa edildiğini de eserleri üzerinden ortaya koyar.

Eserin üçüncü bölümünde yazar, Doğu Akdeniz coğrafyasına yönelen edebî bakışları yedi başlıkta tasnif eder. Bu bölümde coğrafya, tarih ve mitolojinin yönlendirdiği gözlemleriyle Ahmet Midhat Efendi'nin Akdeniz tasviri; üsluba dayalı bireysel gözlemleriyle Cenap Şahabettin'in Doğu Akdeniz'i; sosyal ve kültürel bakışla Halide Edib Adıvar'ın gözlemleri; etnik ve yerel bir dikkatle şekillenen Refik Halit Karay'ın Akdeniz'i; doğa ve mitolojiyle har-

manlanan Halikarnas Balıkcısı'nın dünyası; ideolojik yaklaşımıyla Falih Rıfkı Atay'ın gözlemleri ile coğrafyayı roman kişinin dünyasına entegre eden Yaşar Kemal'in anlatısı ele alınır.

Bu bölümde Kefeli, özellikle *Ahmet Metin ve Şirzat yahut Roman İçinde Roman* adlı eseri merkeze alarak Ahmet Midhat'ın edebî yaklaşımını inceler. Ahmet Midhat'ın edebiyat anlayışının temelinde, edebiyatı toplumsal fayda sağlayan ve ideolojik mesajlar taşıyabilen bir araç olarak görmesi yatar. Kefeli'ye göre bu eser, yüzeyde bir seyahat anlatısı gibi görünse de aslında belirli kültürel ve tarihsel amacı gerçekleştirmeye yöneliktir. Nitekim metin, Türk tarihinin köklü geçmişini ve Türk medeniyetinin büyüklüğünü vurgulama hedefi taşır (s. 137). Ahmet Midhat, bu romanı realist, hatta natüralist bir metin olarak görür. Ona göre, nasıl Émile Zola'nın eserlerini okuyan biri Fransız toplumunu anlayabiliyorsa, *Şirzat*'ın okuru da Türkleri, Arapları, İtalyanları ve Fransızları tanıyabilir. Bu bağlamda, romanın başkışisi Ahmet Metin'in taşıdığı misyoner kimlik, Kefeli'nin de vurguladığı gibi, Akdeniz coğrafyasının çokkültürlü yapısına uygundur (s. 141). Eserde dikkat çeken diğer unsur ise Türk tarihini ve medeniyetini öne çıkarma arzusu olup, bu yönelim çalışmanın diğer bölümlerinde de belirgin biçimde izlenebilmektedir.

Kefeli, Cenap Şahabettin'in *Hac Yolunda* ve *Suriye Mektupları* adlı eserlerini odağına alır. *Hac Yolunda* Cenap Şahabettin'in gözlemleri, Doğu Akdeniz'in çok dilli ve çok kültürlü yapısını öne çıkarır. Özellikle Süveyş'te tanıdığı, biri diğerinin bildiğini bilmemek şartıyla otuz dile hâkim iki yaşlı kız kardeş örneği, bölgenin etnik çeşitliliğini ve kültürel mozaikini etkileyici biçimde ortaya koyar. Bu diller arasında Asurcadan Türkçeye, Çince'den İbraniceye kadar uzanan geniş bir dil yelpazesi bulunmaktadır (s. 147). *Suriye Mektupları* ise daha siyasi bir ton taşır. Eski ile yeninin karşılaştırıldığı metinlerde, özellikle Cemal Paşa'ya yönelik olumlu değerlendirmeler dikkat çeker. Kefeli'ye göre *Hac Yolunda*, Cenap Şahabettin'in dili ve estetik duyarlılığıyla coğrafi unsurları özgün imgelerle bütünleştirdiği bir metinken; *Suriye Mektupları*'nda coğrafya daha çok sosyal değişimlerin gözlemlendiği dönüşümsel bir arka plan olarak yer alır (s. 152).

Halide Edip örneğinde ise yazarın “hayat coğrafyası” ile “metin coğrafyası” arasındaki paralellik, diğer yazarlara kıyasla daha belirgin biçimde izlenebilir. Kefeli'ye göre Halide Edip, Toroslar üzerinden ulaştığı Doğu Akdeniz'e özellikle sosyal meseleler ekseninde yaklaşır: Savaşın izlerini taşıyan yoksulluk manzaraları, insan hikâyeleri ve toplumsal kırılmalar gözlemlerinin merkezindedir. Halep ve Suriye'de savaşın etkilediği kadınlar, çocuklar ve terk edilmiş halk, yazarı derinden etkiler. Bu gözlemlerin yanı sıra Halide Edip, bölgeyi tarihsel ve kültürel bir dikkatle değerlendirir; dar sokaklarda dolaşırken İslam eserlerini inceler ve mekânın Orta Çağ'a özgü cazibesini deneyimler (s. 155). Kefeli, ayrıca Halide Edip'in Lübnan izlenimlerine de değinir ve onun gezdiği yerleri yalnızca coğrafi değil, aynı zamanda tarihsel bağlamda ve halkın yaşantısı üzerinden değerlendiren duyarlı ve dikkatli bir bakışla ele aldığını vurgular.

Refik Halid Karay, bir “Yüzellilik” olarak sürgünlük mekânı olan Cünye'deki günlerini edebî üretimlerine sıkça entegre etmiştir. Her şeyden önce Halep coğrafyasını çok iyi tanıyan yazar, birçok romanında Akdeniz'i hem metafor olarak hem de Osmanlı'nın etkisiyle şekillenmiş etnik çoğulculuğun izlerini taşıyan bir mekân olarak işler. Bazen yalnızca arka plan gibi görünse de, anlatılarında bu coğrafyaya dair oldukça derinlemesine gözlemler mev-

cuttur. Özellikle *Yezidin Kızı*, *Sürgün* ve *Çete* gibi eserlerinde sürgün kimliğini Akdeniz'deki gözlemleriyle harmanlar. Kefeli de bu yönüne dikkat çeker: Ona göre Refik Halid, sürgün yıllarında Doğu Akdeniz'in ikliminden, tarihî dokusundan ve çokkültürlü yapısından etkilennmiş; bu coğrafyanın hayal dünyasını besleyen gücünü romanlarında başarıyla yansıtmıştır (s. 182-183).

Halikarnas Balıkcısı, edebî üretiminde Akdeniz'i yalnızca bir arka plan değil, anlatının asli unsurlarından biri olarak konumlandırır. Onun metinlerinde Akdeniz coğrafya olmaktan öte, karakterlerin psikolojisini, olayların yönünü ve anlatının ritmini belirleyen bir özne hâline gelir. Bu bölge, Halikarnas Balıkcısı'nın romanlarında hem yoksul gündelik deneyimleriyle hem de mitolojik ve tarihsel sürekliliğiyle anlam kazanır. *Aganta Burina Burinata* ve *Ötelerin Çocuğu* gibi eserlerde kurmaca atmosferin başrolünde yer alan Akdeniz, anlatıların temel yönlendirici gücüdür. Kefeli, bu yaklaşımı değerlendirirken Halikarnas Balıkcısı'nın Ege ve Akdeniz kıyılarını mitolojik ve kültürel bileşenleriyle birlikte ele alarak Yunan-Latin mirasını Akdeniz uygarlığının ayrılmaz parçası olarak yorumladığını belirtir. Bu bağlamda yazar, Yahya Kemal ve Yakup Kadri ile somutlaşan “Havza medeniyeti” düşüncesinin edebî düzlemdeki sürekliliğini temsil eder (s.191).

Falih Rıfki Atay'ın Doğu Akdeniz'e yönelik bakışı zaman zaman oryantalist bir perspektif taşır. Atay, özellikle Mustafa Kemal Atatürk'ün “Ordular! İlk hedefiniz Akdeniz'dir. İleri!” komutunu yorumladığı satırlarda, Millî Mücadele'nin ardından ‘hasta adam’ imajını geride bırakan Türkiye'nin Akdeniz üzerindeki tarihsel ve stratejik varlığına yeniden kavuşması gerektiğini savunur. Kefeli, bu yaklaşımı Atay'ın modernleşme ve ulusal egemenlik ideallerini Doğu Akdeniz coğrafyası üzerinden yeniden kurmaya çalışan bakış açısının bir yansıması olarak değerlendirir (s.197).

Yaşar Kemal, anlatılarında Çukurova ve Akdeniz coğrafyasını merkezî bir öge hâline getirir. Kefeli'nin özellikle *Bir Ada Hikâyesi* serisinden *Fırat Suyu Kan Akıyor Baksana*, *Karınca'nın Su İçtiği* ve *Tanyeri Horozları* romanlarına odaklandığı bu bölümde, Yaşar Kemal'in Akdeniz'i yalnızca doğa tasvirleri, iklim ve bitki örtüsü üzerinden değil; Mezopotamya'nın simgesel birikimi, etnik çeşitlilik ve toplumsal sorunlarla birlikte destansı bir üslupla işlediği vurgulanır. Kürtler, Türkmenler, Çerkesler, Ermeniler, Rumlar ve Yahudiler gibi farklı topluluklara romanlarında yer veren yazar, Anadolu'nun çokkültürlü yapısını Akdeniz'in kozmopolit kimliğiyle buluşturur; bu yönüyle, edebiyatta coğrafyanın temsilden öte kurucu öge olarak işlenmesine güçlü bir örnek sunar.

Kitabın sonunda yer alan “Ekler” bölümü, yazarların “hayat coğrafyaları” ile “metin coğrafyaları” arasındaki ilişkileri görselleştiren haritalar aracılığıyla metinsel analizlere coğrafi bir boyut kazandırır. Kefeli'nin bu görsel ve analitik yaklaşımı, çalışmayı, kattığı akademik derinliğin yanı sıra okuyucu için kolay takip edilebilecek sunumuyla öne çıkarır. *Edebiyat Coğrafyasında Akdeniz*, edebiyat eleştirisinde mekân temelli yaklaşımların imkânlarını gösteren öncü bir çalışmadır. Emel Kefeli, coğrafya ile metin arasındaki ilişkiyi indirgemeci bir determinizme düşmeden, çok katmanlı ve dinamik bir etkileşim zemini üzerinden kavrar. Eser, hem edebiyat tarihine alternatif bir perspektif sunmakta hem de metin analizlerine

disiplinlerarası bir derinlik kazandırmaktadır. Bununla birlikte, kitap zaman zaman önemli tespitlerini alıntı yoğunluğu ve malzeme çeşitliliği arasında kaybetme riski taşır. Bu, yazarın titizliğiyle birlikte gelen bir zenginlik olsa da, yorumun önüne geçen alıntılar kitabın etkisini yer yer zayıflatmaktadır. Aynı izlek etrafında farklı yazarların ele alınması bazı tekrarlara neden olmakta, bu da anlatımda kısmi bir yeknesaklığa yol açmaktadır. Ancak tüm bu sınırlılıklara rağmen, çalışma, hem öncü yönü hem de edebî coğrafya alanında açtığı tartışma olanakları bakımından dikkate değerdir. Bibliyografik verisi son derece güçlü olan kitap, yalnızca dipnotlarında yer alan bilgilerle dahi yeni araştırmalara kapı aralayacak zenginliktedir. Bu yönüyle *Edebiyat Coğrafyasında Akdeniz*, mekânın edebiyatı anlamlandırma süreçlerindeki belirleyiciliğini yeniden düşünmek isteyen araştırmacılar için temel bir başvuru kaynağıdır. Aynı zamanda kendisinden sonra yapılacak akademik çalışmalar için de yol gösterici, kılavuz niteliğinde eser olma niteliğini korumaktadır.

Notlar

- 1 Kitapın içindeki alıntılarda da geçen bu ifade Fernand Braudel'in *Akdeniz* eserinden alınmıştır.
- 2 Özellikle Oxford, Cambridge ve Routledge gibi yayınevlerinin bu alana gösterdiği özel ilgi, edebiyat coğrafyasına önemli katkılar sağlamıştır. Oxford University Press'in "Early Modern Literary Geographies" serisi bu çabanın başlıca örneklerindendir. Seride yer alan Laurence Publicover'in *Dramatic Geography* (2017) adlı eseri Akdeniz çevresindeki kültürel karşılaşmaları incelerken, Chris Barrett'in *Early Modern English Literature and the Poetics of Cartographic Anxiety* (2018) adlı çalışması haritacılık ve edebiyat arasındaki gerilimli ilişkiyi ele alır. Cambridge University Press'in yayımladığı *Poetry & Geography: Space and Place in Post-War Poetry* (2013) ile *Literary Geographies in Balzac and Proust* (2021) gibi eserler, edebî metinlerde mekânın temsiline dair kuramsal katkılar sunar. Routledge'in yayımladığı Sheila Hones'un *Literary Geography* (2014) adlı kitabı -ki bu eser "Edebi Coğrafya" adıyla AYTEK SEVER'in çevirisiyle VakıfBank Kültür Yayınları tarafından Türkçeye kazandırılmıştır- ve *The Routledge Handbook of Literature and Space* (2017) gibi çalışmalar, mekânın anlatı yapısı ve ideolojik inşasına odaklanan kuramsal çerçeveler geliştirir. Bu yayınlar, edebî mekânı yalnızca bir arka plan değil, anlam üretiminin merkezinde yer alan dinamik bir yapı olarak değerlendiren yaklaşımlarıyla literatüre yön vermektedir.

Bu eser Creative Commons Atıf 4.0 Uluslararası Lisansı ile lisanslanmıştır.

(This work is licensed under a Creative Commons Attribution 4.0 International License).